

Ružica Čičak

Centar za istraživanje migracija
i narodnosti, Zagreb

Prilježeno: 15. 09. 1987.

NEKI SOCIOKULTURNI ASPEKTI SUVREMENE AZIJSKE IMIGRACIJE U VELIKOJ BRITANJI

SAŽETAK

Uz neophodan uvod kojim se tretiraju bitne komponente kolonijalnog odnosa na relaciji Velika Britanija — zemlje Indijskog potkontinenta, autor u prezentiranom radu analizira suštinu i razvoj novonastalih društvenih (prvenstveno sociokulturnih) odnosa između Velike Britanije (odnosno britanske društvene sredine) kao zemlje imigracije i doseljenika iz Indije, Pakistana i Bangladeša od pedesetih godina do recentnog vremena.

U kontekstu navedenog adekvatno mjesto zauzima i odnos nekadašnje kolonijalne metropole prema doseljenim pripadnicima spomenutih naroda iz bivših britanskih kolonijalnih posjeda u Istočnoj Africi (Kenija, Tanganjika, Uganda).

Prateći razvoj spomenutih odnosa, središnje je pitanje posvećeno britanskom zrakoplovstvu, odnosno socijalnim, ekonomskim, kulturnim i drugim posljedicama suštinski rasističke i diskriminatorne zakonodavne politike Velike Britanije prema imigrantskoj populaciji navedenih zemalja.

Kulture različitih društvenih slojeva u znatnoj se mjeri međusobno razlikuju, ali kako su u određenom povijesnom razdoblju svi slojevi društva podređeni nekim istovjetnim sociopolitičkim i ekonomskim snagama, otuda i zajednički dijele pojedine aspekte svojih kultura. Tako se na Indijskom potkontinentu, gdje usporedno koegzistiraju kapitalistički i pretkapitalistički načini proizvodnje, ekonomska moć i socijalne privilegije prenose na razini klasa i kasta s religijom koja potencira njihove složene međuodnose. Ova se društvena zbilja odražava u različitim društvenim normama, vrijednostima i običajima među pojedinim klasama, kastama i vjerskim skupinama, pa ipak postoje kulturni obrasci koji su im svima zajednički. Taj zajednički imenitelj izdvaja južnoazijske kulturne sustave od kultura onih naroda kojih su povijesna iskustva bila znatno drugačija. Slično, britanska društvena formacija uključuje četiri relativno zasebne nacionalne kulture (englesku, irsku, škotsku i velšku), a, s druge strane one imaju čitav niz zajedničkih karakteristika.

Kulturne razlike odražavaju složenu interakciju između sociopolitičkih i materijalnih snaga u društvu. Kao što su pojedine društvene grupe međusobno nejednako rangirane s obzirom na svoj socioekonomski utjecaj u datoj sredini, tako su i njihove kulture. Općeprihvaćene vrijednosti i oblici ponašanja u društvu najčešće su oni koji se vezuju uz dominantne društvene skupine. Dominantna kultura nastoji odrediti i zadržati sve druge kulture unutar svog kruga djelovanja. Drukčiji kulturni oblici ne samo da su podređeni tome dominirajućem redu; oni također nastoje umanjiti utjecaj dominantne kulture.

Stoga u raspravama o kulturama valja voditi računa o postojećem odnosu snaga između pojedinih slojeva društva. Prema tome, analize južnoazijskih kultura u Velikoj Britaniji moraju se zasnivati na razumijevanju nejednakog odnosa moći između azijske etničke manjine i britanske većine — odnosa koji je ukorijenjen u kolonijalnom sukobu između Britanije i Indijskog potkontinenta.

Englezi su isprva došli u Indiju kao trgovci, ali su osvojili zemlju i uspostavili vlast koja je trajala sve do sredine ovoga vijeka. Kolonijalni je odnos, bez obzira na pojedine još sporne aspekte, bio u suštini eksploatatorski. Kolonijalizam je vodio politiku društvenog poretka — često uporabom sile — u kojem je ekonomija kolonije bila najvećim dijelom zadata potrebama ekonomije metropole. Status koloniziranih doživio je radikalnu promjenu; od nezavisnih ljudi postali su ugnjetavana i porobljena nacija.

Englezi su u Indiji bili suočeni s velikom raznolikošću kultura: regionalne kulture s vlastitim jezicima i poviješću; različite kulture hindusa i muslimana, Sikha i drugih vjerskih grupa; kulture juga s korijenima u matrijarhalnom sustavu starih vremena i kulture sjevera koje obilježava indijski vid patrijarhalizma; kulture plemena koje su umnogome predstavljale egalitarniji sustav od drugih u to vrijeme prevladajućih kultura u Indiji; i, konačno, unutar svake od gore spomenutih postojala je razlika između kultura indijskih vladajućih slojeva i deprivilegirane većine. Među Britancima koji su upravljali Indijom bilo je predstavnika aristokracije, mlade buržoazije i radništva. Tako je i indijske i britanske kulturne sisteme karakterizirala unutrašnja stratifikacija.

Priroda društvene komunikacije između Britanaca i Indijaca uglavnom se svodila na kontakte nužne za beskonfliktno upravljanje Imperijom. Viša administracija i viši vojni kadar imali su vrlo malo dodira s indijskim masama. Postojeća komunikacija između britanskih visokih činovnika i »malih« indijskih službenika počivala je na odnosu superiornosti i podređenosti. U najboljem slučaju takvi su odnosi bili paternalistički, ali daleko češće obilježeni arogancijom Britanaca. Ukoliko je kolonijalna vlast i tražila informaciju o kulturama svojih eksploatiranih subjekata, bilo je to prije svega u cilju provođenja efikasnije uprave. Često su se donosili zakoni s malo uvažavanja vladajućih socioekonomskih uvjeta i odnosa. U nekim slučajevima oni su čak učvršćivali prisutnu socijalnu nejednakost, dok bi u drugim uzdrmali tradicionalni sistem i zamijenili ga sistemom koji se nerijetko pokazao problematičnijim i represivnijim.

U ranim stadijima kolonijalizma Indijci s kojima su Britanci ponajprije kontaktirali potjecali su iz tradicionalno višeg sloja indijskog društva: *raja*, *maharaja*, *navaba* i drugih feudalnih vladara.¹ Kasnije, međutim, kolonijalizam je izgradio novu klasu privilegiranih Indijaca kojih su odnosi prema Englezima oblikovani oprečnom prirodom njihova položaja u kolonijalnom društvu — oni su, naime, dugovali svoj novopostignuti visoki status sistemu koji ih je istovremeno priječio u realizaciji njihovih ambicija za daljim političkim i socioekonomskim usponom.

Ekonomska eksploatacija uskoro je dobila i svoju ideološku potporu, koja je legalizirala sistem kroz koji je djelovala, a sadržavala je očiti rasistički element. Naime, britanska prisutnost na Potkontinentu opravdavala se unošenjem »zakona i reda« u Indiju i vršenja »civilizacijskog« utjecaja na »zao-

¹ *Raja* i *maharaja* su titule koje su nosili hinduski feudalni knezovi, dok se titula *navab* odnosila na provincijske guvernere na teritoriju mogulske imperije.

stalo stanovništvo«. Ironija je, naravno, bila tim veća što je upravo Indija kolijevka nekih od najstarijih civilizacija svijeta. Ali, kroz kolonijalnu prizmu indijske se kulture počelo vrednovati kao »inferiorne«, »statične«, u kojima dominiraju praznovjerje i emocije. Bilo je, doduše, Britanaca koji su živjeli u Indiji, osjećali istinsku privrženost prema zemlji i ljudima i koji su sa simpatijama nastojali razumijeti indijske društvene i kulturne tradicije; ali njih je brojčano bilo malo i nikako se ne bi moglo reći da su odražavali gledište većine. Kulturni je antagonizam bio stoga strukturalna karakteristika kolonijalnog društvenog poretka.

Premda je ekonomski i politički utjecaj kolonizacije na poljoprivrednu ekonomiju bio snažan, većina ključnih sociokulturnih institucija seoskoga društva ostala je praktički netaknuta. Društvenim odnosima i dalje su nastavile vladati institucije bazirane na kastinskom i *jajmani*-sistemu (složeni oblik socijalnih odnosa zasnovanih na međusobnim pravima i obvezama između različitih kasta). Općenito govoreći, seljaci su bili malo ili nikako izloženi načinu i običajima života Britanaca u Indiji.

Kolonijalno je razdoblje svjedokom pojave indijske buržoazije. Zemljišni zakoni koje je uvela britanska uprava doveli su do raspada stare agrarne strukture. Novi zemljoposjednici, bankari, trgovci, zajedno s indijskom inteligencijom, stvorili su nukleus nove srednje klase. Poboljšanje svojeg društvenog statusa nastojali su postići stjecanjem zapadnog obrazovanja. Tome je pogodila ekspanzija engleskog obrazovnog sistema sredinom 19. stoljeća, koja je ubrzala stvaranje nove intelektualne elite, uglavnom pripadnika viših i visokih kasta, koji su prvi prihvatili moderne profesije, poput prava, medicine, novinarstva (5:691). Mnogi iz tog društvenog sloja došli su na studije u Veliku Britaniju, gdje su se susretali s kulturnim tradicijama viših i srednjih krugova, praktički bez dodira s kulturama britanske radničke klase. Slično, indijski studenti u Britaniji predstavljali su »prozor« u kulturne institucije tek vrlo malog segmenta indijskoga društva.

Indijska buržoazija, premda je uživala znatne privilegije i utjecaj u odnosu na ostalo stanovništvo, ipak nije imala pristupa na najviša mjesta u vladi, diplomaciji ili vojsci. Konačnu moć i autoritet zadržali su Britanci. Već po samoj svojoj prirodi buržoazija je činila ambicioznu klasu, ali zbog raznih oblika političke, ekonomske i druge vrsti diskriminacije indijska je trgovačka, industrijska i duhovna elita ubrzo i neminovno došla u izravan sukob s britanskim kolonijalnim režimom. Stoga ne iznenađuje da je upravo ona, iako najviše »pozapadnjačena«, našla svoj interes u ciljevima političkog i ekonomskog nacionalizma i tako odigrala glavnu ulogu u pokretanju i vođenju nacionalne borbe za nezavisnost Indije (5). Indijska je buržoazija bila proizvod društvenog poretka koji ih je, s jedne strane, izložio liberalnim idejama zapadne demokracije a, s druge strane, poricao im je suverenitet i podvrgavao poniženjima odnoseći se prema njihovim kulturnim tradicijama kao manje vrijednima.

Raspad tradicionalnog agrarnog poretka rezultirao je nastajanjem indijskoga agrarnog proletarijata. Spone međusobne ovisnosti koje su seoski obrtnici i pripadnici drugih »uslužnih« kasta održavali s vladajućim slojevima poljoprivrednog stanovništva bile su ozbiljno narušene. Zajedno s razvlaštenim zemljoposjednicima oni su činili bezemljašku klasu koja je živjela od nadnica. I taj je sloj kolonijalnog društvenog sistema rijetko dolazio u dodir s britanskim vlastodržcima. Eksploatacija njihova rada odvijala se sada putem kapitalističkog oblika proizvodnje, koji se počeo javljati uz postojeći pretkapitalistički.

Općenito uzevši, kolonijalna uprava nije uključivala društvenu i kulturnu integraciju Britanaca sa svojim kolonijalnim subjektima. Britanci su zadržali veliku socijalnu distancu između sebe i autohtonog stanovništva. Sustavno obezvređivanje kultura indogenog društva predstavljalo je napad na samu suštinu identiteta Indijaca. Zato nije slučajno da je pokret za nacionalnu nezavisnost koristio kulturne simbole u cilju mobilizacije masa protiv kolonijalne vlasti. Ustvari, porijeklo i razvoj rasnih odnosa u suvremenoj Britaniji i nije moguće razumjeti bez shvaćanja golema značenja nasljeđa britanskog imperijalizma na Indijskom potkontinentu. Taj je razvoj ujedno ukazao na naglašenu dihotomiju između britanske prakse rasnog aparthajda u obojenim kolonijama i nekog općeg britanskog vjerovanja u »jednakost svih britanskih subjekata«; kontradikcija između moralnih postavki većine Britanaca i njihovih sociohistorijskih stajališta postala je očita. Stalna međuigra između dviju suprotstavljenih stajališta održava rasne odnose u zemlji u stanju permanentne dinamike (8:22).

U sljedećem poglavlju pokušat će se pokazati kako su neki sociokulturni momenti, posebno pitanja kulture i kulturnog identiteta, postali prominentni i unutar većinske i unutar manjinske etničke zajednice tijekom pojedinih faza priljeva azijskih migranata u Veliku Britaniju.

U razdoblju ekonomske ekspanzije, nakon drugog svjetskog rata, Velika je Britanija doživjela ozbiljni nedostatak radne snage. Istodobno, bivše britanske kolonije, sustavno iskorištavane tijekom kolonijalne vladavine, našle su se suočene s velikim siromaštvom. One su imale brojnu radnu snagu, ali nedovoljno sredstava da tu istu radnu snagu produktivno zaposle. Tako je migracija radnika iz nekadašnjih kolonija u metropole tijekom pedesetih godina bila većim dijelom neposredni rezultat povijesti kolonijalizma i imperijalizma ranijih stoljeća. Nešto su kolonije bile izvorom jeftinih sirovina, a tada su postale izvorom jeftine radne snage.

Za razliku od svojih prethodnika koji su u Englesku dolazili uglavnom zbog studija, većina Azijaca u poslijeratnom razdoblju dolazi zbog zaposlenja. Oni pritom najčešće preuzimaju poslove koje domaća radna snaga izbjegava jer se radi o teškim a slabo plaćenim radnim mjestima.² Tako su migranti s Indijskog potkontinenta okupirali najnižu ljestvicu u britanskoj hijerarhiji zapošljavanja. Osim toga, kao bivši kolonijalni podanici, pripadali su skupini onih kojih je zemlja nekoć bila pod britanskom upravom, pa su tako od samoga početka oblik i kvaliteta interakcije između Azijaca i domaćeg stanovništva opterećeni poviješću kolonijalnog sukoba i njegovih posljedica.

Valja, međutim, istaći da je stupanj migracije iz Indije i Pakistana sve do kraja pedesetih godina bio vrlo nizak. Računa se da 1949. godine nije bilo više od 8000 Indijaca i Pakistanaca u Britaniji, uključujući tisuću liječnika (8:104). I godine 1955. bilo je svega 7350 migranata iz ovih zemalja. Razlozi niskom stupnju imigracije dijelom su historijsko-psihološke, a dijelom administrativne naravi. Premda su Englezi vladali Indijom više od dva stoljeća, socijalni kontakt među njima, kako smo već ranije opisali, bio je neznatan. Stoga za razliku od migranata s otoka Zapadne Indije, Pakistanci i Indijci nisu nikada gledali na svoju migraciju u sociokulturnom kontekstu. Za njih je ekonomski interes bio jedini motiv migriranja. Ideja međutim da Britanija nudi bolje

² Posebno brojne od starijih radno intenzivnih industrija, poput tekstilne, industrije odjeće, čeličane ali i autobusne kompanije i željeznice (gdje su zarade do sredine sedamdesetih također bile niske) nisu bile u stanju dobiti radnike za tradicionalno niske nadnice. Jedini način veće zarade u tim granama bio je prekovremeni rad; to su upravo Azijci koristili, radeći često i osamdeset sati tjedno (18:176).

ekonomske uvjete pala je na um uglavnom samo onima kojih su rodbina ili prijatelji već ranije putovali u Britaniju. Nadalje, postojale su i administrativne zapreke koje su primjenjivale vlade Indije i Pakistana. Naime, godine 1954. savezna je indijska vlada oduzela pravo vladama indijskih država da svojim građanima izdaju pasoše (8:108). Sve do 1960. migracija se zadržala na minimumu, kada je Vrhovni sud Indije proglasio tu odredbu indijske vlade neustavnom; iste godine počele su se širiti vijesti o uvođenju restrikcija za migrante iz zemalja Commonwealtha. Oba ta momenta dovela su do naglog porasta broja Indijaca i Pakistanaca u Britaniji. Tako je njihov broj od 7500 godine 1960. porastao na 48 000 godine 1961. Gotovo je isti toliki broj Azijaca pristigao već tijekom prve polovine 1962. godine (8:108).³

Migracija Indijaca i Pakistanaca u Britaniju, koja je prethodila Zakonu o imigraciji iz 1962. godine, može se u retrospektivi podijeliti u dvije faze, prije i nakon 1960. godine. Tijekom prve faze imigracija je bila malobrojna i sastojala se pretežno od ljudi s profesijama i dobrim poznavanjem engleskog jezika: pomoraca, bivših vojnih lica, bivših državnih činovnika, učitelja, liječnika, studenata i drugih. Poslije 1960. godine broj imigranata se naglo povećao, dok se profil prosječnog migranta bitno izmijenio; sada je najčešće azijski migrant zemljoradničkog porijekla, slabog ili nikakvog poznavanja jezika i kulture Britanije.

Dijelom zbog lokacije radnog mjesta a dijelom zbog jeftinoće stanovanja migranti su se redovito nastanjivali u siromašnijim, radničkim, četvrtima gdje su i mnogo prije njihova dolaska vladali veća nezaposlenost, nedostatak stambenog prostora, skromne mogućnosti školovanja itd. Lokalno je, međutim, stanovništvo te probleme počelo uskoro povezivati s prisutnošću azijskih pridolšica, te prema njima sve otvorenije ispoljavati netrpeljivost. Prvotni se otpor manifestirao u raznim negativnim stereotipima o novim migrantima, pa se govorilo da nose »smiješnu odjeću«, da su »prljavi«, da prakticiraju »neobične religije« i dr.

Kako je broj azijske djece ali i djece druge obojene populacije počeo u školama rasti, mnogi su britanski roditelji zahtijevali od školske uprave da ograniče njihov prihvata. U odgovoru na to lokalne su vlasti uvele kvote za upis obojenih učenika u pojedine škole. »Višak« učenika razvezao se po školama izvan dotičnih četvrti.

Već u ovom ranom razdoblju priljeva migranata iz Azije britanska se vlada našla pod pritiskom pojedinih članova Parlamenta koji su inzistirali na uvođenju kontrole imigracije obojenih migranata. Posebno su rasni nemiri 1958. godine u Nottinghamu i Notting Hillu stavili pitanje obojene imigracije u fokus nacionalne štampe, političara i šire javnosti koja je živjela izvan područja koncentracije migranata (11:35). Godine 1962. vlada je izglasala Zakon o imigraciji iz zemalja Commonwealtha. Taj je Zakon bio prvi u nizu zakonskih mjera korištenih da se selektivno ograniči ulazak migranata iz bivših kolonijalnih teritorija koji su ostali unutar Commonwealtha. Zakon napose

³ Prema popisu stanovništva iz 1981. manjinska etnička populacija porijeklom iz zemalja Novog Commonwealtha i Pakistana u Velikoj Britaniji iznosila je 2,2 milijuna. Od toga je oko 40% rođeno u Britaniji a ostali dio (1,3 milijuna) migrirao je iz Commonwealtha. Od ukupno 2,2 milijuna migranata 55% (1,2 milijuna) azijskog je porijekla; 47% (1 milijun) potječe iz zemalja Indijskog potkontinenta a oko 8% (0,2 milijuna) iz Istočne Afrike. Od spomenutih 47% na Indiju otpada 30,5%, 13,4% na Pakistan, 2,9% na Bangladeš. Ostala etnička manjinska populacija, otprilike 25% (0,55 milijuna), afro-karibskog je porijekla. Valja napomenuti da je između 1971. i 1983. više ljudi napustilo negoli što je ušlo u Britaniju. Ukupno je 465 000 migriralo u Kanadu, SAD, Južnu Afriku, zemlje Pacifika i zemlje EEZ-a. (Iz: India Today, New Delhi, 31. 10. 1985.)

pravi razliku između onih rođenih u Britaniji i s putnim ispravama izdatim u Britaniji i svih ostalih građana Commonwealtha, zahtijevajući od potonjih radnu dozvolu za ulazak u Britaniju (9:69).⁴

Tijekom prvotne faze imigracije u Britaniju azijski su migranti dolazili uglavnom sami, bez članova obitelji, s namjerom da što više zarade i što prije se vrate kući. Prekovremeni rad kojim su nadoknađivali niska primanja ostavljao im je malo vremena a i interesa za bilo kakvu smisleniju participaciju u društvenom i političkom životu lokaliteta u kojem su boravili i radili. Većina je migranata bila seoskog porijekla i pripadala sloju seljaka-zemljoposjednika. Njihova nova uloga kao industrijskih radnika zahtijevala je velike i brojne prilagodbe. Međutim većinu tih prilagodbi u svakodnevnom životu, koje su često prolazile neprimijećene od strane javnih medija i domaćeg stanovništva, migranti su prihvaćali pragmatički. Primjerice, Sikhi su uskoro uvidjeli da im je lakše naći zaposlenje ukoliko skinu turban i mnogi su tako postupili. Kada su, međutim, godine 1959. Sikhi bili izravno izazvani i zbog nošenja turbana protjerivani s posla spor je poprimio političke dimenzije, a oni su pokrenuli brojne legalne bitke oko svojeg prava da zadrže turban.

U tom ranom razdoblju nije se javljalo ni pitanje identiteta među azijskim doseljenicima jer je njihov identitet još bio čvrsto ukorijenjen u društvenoj sredini iz koje su potekli, a društvene norme koje su prevladavale u zemlji porijekla bile su glavna referentna točka. Ali kada su njihova djeca počela pohađati lokalne škole, postupno su postajali svjesni utjecaja društva većine na socijalizaciju djece. Isprva, naime, većina Azijaca nije uočavala obrazovne nedostatke škola u mjestima gdje je pretežno živjelo domaće radništvo i gdje su se i oni uglavnom smjestili. Korelacija između društvene klase i nejednakosti u obrazovanju nije im još postala dovoljno jasna. Osim toga, azijski su roditelji općenito pozitivno naklonjeni prema zapadnom obrazovanju. Valja se samo podsjetiti da je u vrijeme kolonijalizma englesko obrazovanje predstavljalo najsigurniji način društvene pokretljivosti. Njihovo se nezadovoljstvo javilo prije svega zbog izrazito kršćanskog utjecaja u školskim sredinama, obveznih školskih uniformi te mješovitih razreda; posljednje je osobito pogađalo roditelje islamske vjerske pripadnosti sa ženskom djecom. Ti su ih momenti počeli upozoravati da bi njihova društvena načela i praksa mogli izgubiti na značenju.

Očito da su već početkom šezdesetih godina antiimigracijske kampanje, »razvoženje« azijske djece u škole izvan četvrti stanovanja, diskriminacija prilikom zapošljavanja te drugi oblici rasne netrpeljivosti postali dio svakidašnjice azijske migrantske populacije u Velikoj Britaniji.

Kada se model »asimilacije« pokazao općenito neprihvatljiv velikom broju migrantskih zajednica, dok je istodobno rasna diskriminacija protiv njih sve očiglednije rasla, liberalni političari počeli su govoriti o »integraciji« stranog stanovništva; pružanju svima jednakih šansi uz očuvanje kulturne raznolikosti u atmosferi uzajamnog povjerenja. Stoga se fokus rasprave o kontroli imigracije nastojalo pomaknuti prema integraciji migranata iz zemalja Commonwealtha, posebno tzv. druge generacije, i unapređenju takvih politika koje će izbjeći rasne konflikte (11:65). U to je vrijeme osnovan i niz organizacija

⁴ Smanjenje imigracije radnika iz zemalja Commonwealtha Zakonom iz 1962. godine bilo je, čini se, više motivirano rasizmom i bojazni unutar Konzervativne stranke od javnih nerada nego ekonomskim obzirima i pitanje je za raspravu nije li ograničenje imigracije radne snage uzrokovalo relativno slabi ekonomski učinak Britanije u razdoblju kad su se druge zapadnoevropske ekonomije još ubrzano razvijale (4:30).

kjih je namjera bila legalizacija antidiskriminacijskih zakona, poput Komisije za odnose među zajednicama, Instituta za međurasne odnose, istraživačkog centra za međuetničke odnose i drugih.⁵

Zakonodavstvo o rasnim odnosima pokazalo se međutim daleko manje uspješnim od sve očitije institucionalizacije rasizma putem sve oštrijih imigracijskih kontrola.⁶ Tako je Zakon o imigraciji iz 1968, koji se pojavio kao dodatna mjera ograničenja ulaska britanskih Azijaca iz Kenije, postao restriktivan za sve osobe s britanskim pasošem kojih barem jedan roditelj (ili njegov roditelj) nije rođen u Britaniji. Bilo je evidentno da se Zakonom želio ograničiti ulazak britanskih građana koji nemaju bliskih rodbinskih veza s Ujedinjenom Kraljevinom, što se prije svega odnosilo na obojene britanske građane. Imigracijski zakon iz 1971. godine pokazao se još restriktivnijim. Glavna novina sastojala se u uvođenju radnih dozvola koje ne daju pravo stalnog boravka ili pravo ulaska u zemlju članova porodice. Donošenje tih zakona predstavljalo je kapitulaciju pred rasističkim kampanjama desničarskih grupacija koje su našle podršku u rastućem otporu javnosti prema imigraciji obojenih osoba. Zakonima je prethodio jaki antiimigracijski *lobby*. Migrante iz Commonwealtha prikazivalo se kao osobe koje uživaju posebne privilegije pri zapošljavanju, dodjeli stanova, socijalnoj skrbi, ali koji uništavaju gradska naselja, kojih djeca snižuju standard britanskih škola itd. Azijske kulture prikazivalo se kao prijetnju britanskom načinu života, ukazivalo se na arhetipsku »stranost«⁷ Azijaca.

Ukratko, tijekom šezdesetih godina fokus politike i javnosti sve se više okreće od problema s kojima se suočavaju migranti ka problemima koje oni, jer su »rasno označeni«, uzrokuju domaćem, bijelom, stanovništvu. U tom razdoblju također dolazi do prvih većih sporova u onim granama industrije koje pretežno zapošljavaju azijsku radnu snagu. Naime, u prvoj fazi dolaska azijski migranti nisu bili svjesni svojih osnovnih sindikalnih prava. Kako je spoznaja o funkcioniranju sistema postupno sazrijevala, to su u brojnim tvornicama, koje su većim dijelom ovisile o migrantskoj radnoj snazi, osnovane sindikalne podružnice. Godine 1963, primjerice, Udruženje indijskih radnika⁷ pomoglo je u nizu kampanja za ujedinjavanje azijske radne snage. U tim su slučajevima jedinstvo etničke grupe i lojalnosti zajednice bili jednako važni koliko i radnička solidarnost. Azijci su počeli reagirati protiv svojeg podređenog položaja kao radnici iz bivših kolonija. Međutim, štrajkovi 1964. i ponovo 1965. godine ukazali su ne samo na prirodu konflikata između bijele uprave i stranih, obojenih, radnika već i na ambivalentan odnos sindikata prema svojem članstvu iz Azije.

⁵ Ideja o »kulturnoj raznolikosti«⁵ osvojila je nakratko imaginaciju liberalnijih slojeva britanskog društva. U četvrtima visoke koncentracije imigranata formirani su savjeti za odnose među stranim zajednicama, u cilju promocije prijateljstva i suradnje između bijelog i obojenog stanovništva. Savjetima su uglavnom rukovodili Britanci iz srednjih slojeva i Azijci koji su s njima mogli s lakoćom komunicirati jer su, prije svega, dobro poznavali engleski jezik. Azijci su najčešće bili članovi izvršnih komiteta Savjeta, a mnogi su poslije postali prvaci svojih respektivnih zajednica. Nasuprot tome, kontakt između Azijaca zaposlenih na fizičkim poslovima i domaće populacije bio je pretežno sveden na kontakte na radnom mjestu. Za te je migrante bilo malo stvarnih prilika da se uključe u neku ozbiljniju kulturnu razmjenu. Mnogi od Azijaca iz radničkih slojeva nisu govorili engleski jezik, a njihovi britanski susjedi nisu pokazivali interes za socijalnu komunikaciju.

⁶ Zakonodavstvo u rasnim odnosima iz šezdesetih godina bilo je toliko neefikasno da se moralo zamijeniti Zakonom o rasnim odnosima 1976. godine. Zakon proglašuje nezakonitom rasnu diskriminaciju u zapošljavanju, školovanju, profesionalnoj obuci, korištenju svih vrsta usluga ili olakšica. Zakon daje pojedincima pravo pristupa gradskim sudovima i industrijskim tribunalima radi legalnog obeštećenja u slučajevima nezakonite diskriminacije.

⁷ Radi pomoći u provedbi odredbi Zakona osnovana je Komisija za rasnu jednakost iste godine. (Iz: India Today, New Delhi, 31. 10. 1985.)

⁸ Udruženje indijskih radnika (Hindustan Mazdoor Sabha) započelo je s radom 1957. godine u Southallu (južni dio Londona) sa 120 članova. Danas ih broji nekoliko desetina tisuća.

Sredinom šezdesetih povećava se broj azijske populacije priljevom Indijaca iz zemalja Istočne Afrike. Premda su indijski trgovci i administratori bili ovdje prisutni mnogo prije dolaska Britanaca, azijska migracija u ovaj dio svijeta u većem broju uvelike je rezultat politika kolonijalne vlade u Indiji. Britanska uprava slala je Indijce u Istočnu Afriku tijekom 19. stoljeća po »sistemu rada pod ugovorom« a radi gradnje željeznica u Africi. Praksa te vrste poluropskog odnosa prekinuta je 1916. godine, ali su neki od tamošnjih radnika ostali živjeti u Africi. Kada su Kenija, Uganda i Tanganjika ranih šezdesetih stekle nezavisnost, Indijcima je ponuđen izbor da postanu državljanji novih afričkih država ili da steknu britansko državljanstvo, što je ujedno značilo i pravo ulaska i nastanjanja u Britaniji. U Engleskoj je zbog toga došlo do velikih antiimigracijskih protesta što je ubrzo, 1968, dovelo do već spomenutog Imigracijskog zakona. Novost o donošenju Zakona izazvala je veliki priljev Azijaca iz Istočne Afrike u Britaniju, posebno iz Kenije. Godine 1972. Indijci protjerani iz Ugande stigli su u Englesku kao izbjeglice. Indijci iz Istočne Afrike razlikuju se od svojih zemljaka s Indijskog potkontinenta u nekoliko aspekata. Ponajprije, istočnoafrički Indijci pretežno su urbanog porijekla; kao drugo, za razliku od migranata s Potkontinenta među kojima je najbrojnija jezična skupina iz Punjaba, istočnoafrički Indijci najvećim dijelom potječu iz Gujarata. Treće, kao socioekonomska skupina, Indijci iz zemalja Istočne Afrike čine najbrojniju komponentu nove srednje klase. Zbog upravo navedenih razloga očite su znatne razlike u kulturama između ovih dviju skupina Indijaca u Britaniji. Kulture istočnoafričkih Indijaca odražavaju ekonomsku i društvenu stvarnost Istočne Afrike, gdje su Indijci predstavljali srednji sloj tzv. »kolonijalnog sendviča«, zauzimajući socioekonomski položaj ispod onog bijelih kolonijalista, ali iznad autohtonog afričkog stanovništva. S tog položaja Indijci su uvelike sudjelovali u ekonomskom razvoju afričkih zemalja, ali nisu nikada imali nikakvu političku moć, koja je ostala u rukama Britanaca sve do njihova povlačenja i transfera političke vlasti Afrikancima (18).

Vjerske, jezične, regionalne i kastinske razlike, iako su zadržale važnost u pitanjima braka, nisu stvarale barijere u međusobnom socijalnom komuniciranju; ustvari, zajednički indijski identitet očuvan je spram Evropljana s jedne strane te Afrikanaca s druge strane. S vremenom su načini života i stajališta pojedinih azijskih zajednica nastanjenih u Africi razvili neke zajedničke karakteristike koje ukazuju na veći stupanj međusobne tolerancije nego što se može naći na Indijskom potkontinentu. Nadalje, u poredbi s migrantima koji su izravno došli iz Južne Azije istočnoafrički Azijci najčešće su imali širi i dublji kontakt s Evropljanima i njihovim kulturama prije migriranja u Veliku Britaniju. Osim Indijaca iz Ugande, koji su u Englesku stigli kao izbjeglice, većina migranata iz ostalih afričkih zemalja mogla je u Englesku prenijeti svoje uštedevine i pokretnu imovinu. Oni među njima koji su raspolagali odgovarajućim novčanim sredstvima i zanimanjima započeli su neki posao ili se zaposlili u svojim profesijama; velika većina međutim morala se zaposliti u industriji kao polukvalificirana ili nekvalificirana radna snaga. Za te je radnike-migrante migracija predstavljala očit pad na društvenoj ljestvici, pored brojnih iskustava rasne diskriminacije. Uživajući relativno povlašteni status u Africi ti su migranti teško podnosili nove, u svakom pogledu bjednije uvjete privređivanja. Zato je njihovo nezadovoljstvo uskoro došlo do izražaja u nekim od najpoznatijih industrijskih sporova u Britaniji (npr. Imperial Typewriters, Grunwicks i dr.). U svakom od sporova štrajkaši su uvelike ovisili o podršci lokalnih azijskih skupina. Tako su indijski migranti

iz Afrike znatno doprinijeli razvoju političke kulture među Azijcima kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih godina. To je tim važnije s obzirom na povijest Indijaca u Africi, gdje oni, kako smo već rekli, nisu posjedovali nikakvu političku moć, već su u pravilu zadržavali niski politički profil.

Tijekom sedamdesetih godina Britanija je svjedokom produbljenja ekonomske recesije s jedne strane te rasta etničkog konflikta s druge strane. Privredna kriza poslužila je kao plodno tlo za obnovu djelatnosti fašističkih organizacija koje otvoreno priznaju da vode rasističku politiku. Osamdesete godine ukazuju na dalju institucionalizaciju rasizma, posebno u vidu novih imigracijskih ograničenja i Zakona o britanskoj nacionalnosti (British Nationality Act) iz 1983. Nastavlja se diskriminacija protiv Azijaca, posebno na području zapošljavanja i stanovanja. Broj nezaposlenih u dijelovima veće koncentracije azijske populacije dramatično raste. Učestali su i rasistički napadi. U kontekstu takve društvene zbilje pitanjima kulture i kulturnog identiteta poraslo je političko značenje među migrantskim zajednicama iz Azije. Međurasni odnosi šezdesetih i sedamdesetih godina pokazali su azijskim roditeljima da će njihovoj djeci, ako i nauče dobro engleski jezik i steknu adekvatne školske kvalifikacije, životne šanse u britanskom društvu i dalje biti determinirane porijeklom, kao djeci kolonijalnih migranata. Azijske su zajednice na to reagirale na dvije razine: na prvoj razini, politički aktivni roditelji pokušavaju izgraditi stanovitu društvenu podršku, zahtijevajući promjene u obrazovnim i drugim socijalnim politikama (14:10). Na drugoj pak razini, zajednice su same poduzele u tom pravcu određene aktivnosti, kao što je, primjerice, organiziranje nastave u učenju azijskih jezika i religija te osnivanje centara za pomoć migrantima u pogledu najrazličitijih potreba i pitanja (7 : 16). Takav vid aktivnosti zahvaljuje svoje postojanje udruženim naporima vjerskih, političkih i drugih organizacija zajednica te entuzijazmu brojnih pojedinaca. U onoj mjeri u kojoj je ta aktivnost organizirana na vjerskoj i komunalnoj osnovi postoji tendencija da se održe stanoviti tipovi separacije unutar azijske populacije. Navedene vrste djelatnosti ipak zadovoljavaju one specifične kulturne, socijalne i političke potrebe Azijaca za koje šira društvena zajednica ponekad nije u stanju ili, još češće, nije sklona preuzeti brigu (7 : 20, 21).⁸

⁸ Za Pakistancima i Bangladešane religija je središnji faktor života u Britaniji. Doduše, u svojoj vlastitoj zemlji Pakistanci nisu posebno vjerski nastrojeni i njihova srednja klasa malo drži do vjerskih običaja, osim prilikom formalnih svetkovina. Ali ruralno stanovništvo još predano slijedi islamsku tradiciju, a većinu migranata u Britaniji čine upravo jednostavni seljaci. Brojne džamije, iako prije svega mjesta molitve, u sadašnjem britanskom kontekstu sve više bivaju dio njihova društvenog sistema, mjesto okupljanja i pružanja socijalne pomoći onima u nuždi, središta učenja arapskog i Kurana. Komiteti džamija u suradnji s lokalnim islamskim kulturnim centrima i islamskim odborima za odgoj i obrazovanje osiguravaju da vjerski identitet muslimanske djece ostane očuvan unatoč utjecaju kršćanske sredine u kojoj djeca odrastaju.

Gurudwara (hram) Sikha čini fokus vjerskog i društvenopolitičkog života te zajednice u Britaniji. S prvom *gurudwarom* započelo se u Southallu (London) 1962. godine, a danas ih ima blizu sedamdeset. Osim što predstavljaju važnu sponu s prošlošću koja pomaže u očuvanju vjerskokulturnog kontinuiteta, *gurudwara* Sikha pokazala se također vrlo funkcionalnom u organiziranju političkog protesta ili nekog drugog vida političke aktivnosti. Premda je svaka *gurudwara* autonomna i zasebna, one povremeno efikasno suraduju u nekom zajedničkom cilju (18:180).

Organizirana religija u hinduističkoj zajednici u Britaniji nema toliko središnju ulogu kao u onoj Sikha, odnosno islamskoj. Unatoč povelikom broju hindusa u Britaniji osnovali su svega nekoliko hramova. Temeljna je društvena implikacija hinduizma kastinski sistem. Premda su hindusi svjesni praktičkih teškoća zadržavanja kastinskih razlika u urbanim sredinama Britanije i umnogome su stoga spremni (primorani) na kompromise, kastinske diferencijacije nisu se izgubile. One žive i dalje, ali bez uočljivih javnih manifestacija, i to jednostavno zbog toga što oni koji slijede tu društvenu tradiciju ne posjeduju nikakve moći, bilo ekonomske, legalne ili moralne. Kastinske razlike ostaju, prema tome, čisto »unutrašnji« odnos, smislen samo konkretnoj grupaciji/potkasti. Eventualna razmišljanja na kastinskoj osnovi dolaze do izražaja za vrijeme izbora u lokalnim udruženjima indijskih radnika ili u nekom od općih indijskih udruženja, kad su u pitanju viši položaji u upravi.

Sedamdesetih godina stasala je prva generacija mladih Azijaca koja je većim dijelom, ako ne i u cijelosti, završila formalno školovanje u britanskim školama. Problemi s kojima se suočava azijska omladina, izložena utjecajima dviju vrlo različitih kultura, jednoj kod kuće, a drugoj u školi, pripisuju se često međugeneracijskom konfliktu. Sukob potencijalno postoji između naraštaja koji je socijalizacija odvojena ne samo u vremenu već i prostorno, jer su u godinama formiranja generacije bile izložene različitim kulturnim i političkim utjecajima. Nadalje, proces migracije doveo je do promjene socijalnog položaja migranata (od seljaka do industrijskog radnika u slučaju većine pripadnika prve generacije migranata s Indijskog potkontinenta), i to je iskustvo različito doživljeno od strane mlađeg odnosno starijeg naraštaja (2:16). Potencijalni konflikt ne mora se međutim nužno realizirati, i to zato što je veliki broj ranih migranata također bio u mladoj dobi kad je prvi put migrirao u Englesku te već tada iskusio razne oblike rasne diskriminacije kao i stanovit utjecaj zapadne kulture. Postoje dakako neke znatne razlike među generacijama. Primjerice, naraštaj Azijaca koji je odrastao u Britaniji više je individualistički orijentiran od svojih roditelja. Oni su također spremniji zauzeti militantniji stav u odgovoru na rasnu represiju. Postalo je to očigledno već tijekom sedamdesetih, a još više osamdesetih godina kada azijska omladina izlazi na ulice da javno demonstrira protiv sve učestalijih rasističkih napada pa i ubojstava. Naime, iako socijalizirani u novoj varijanti južnoazijskog kulturnog sistema, mladi Azijci, rođeni u Britaniji, imaju drugačiji odnos prema britanskom društvu od svojih roditelja. Oni naime nemaju isti ekonomski i emocionalni »ulog« u domovinu svojih roditelja i smatraju se članovima društva u kojem su odrasli. Raspravljajući o svojem društvenom položaju u Britaniji mladi Azijci daju jednaku važnost kulturnim kao i političkim i ekonomskim pitanjima. Razlog tome je dijelom i u činjenici što su pitanja kulture postala politička pitanja, a kultura sastavni dio borbe (15:120). Postoje dva vida te borbe. Prvi uključuje reakcije omladine na vlastiti položaj kao djece kolonijalnih migranata koje rezultiraju organiziranjem u »omladinske pokrete« protiv rasističkih napada, imigracijskih zakona, demonstracijama protiv Nacionalnog fronta (ekstremna desničarska partija osnovana 1966.) itd., te aktivnostima kojima se nastoji ukloniti ili barem umanjiti utjecaj onog što se nerijetko naziva »kulturnim imperijalizmom«. Inicijative u potonjoj kategoriji obuhvaćaju organiziranje sportskih, specifično azijskih, igara, plesnih i kazališnih predstava, filmova, izdavanje knjiga azijskih autora, organiziranje susreta i predavanja oko pitanja kulture, identiteta i slično. Drugi vid reakcija i odgovora odnosi se na probleme neposredno vezane uz unutrašnju društvenu organizaciju azijskih zajednica. Tu je od važnosti čitav niz faktora: religija, kasta, jezik, regionalno porijeklo i dr., koji djeluju na različite obrasce socijalnih odnosa između pojedinih zajednica te između pojedinih segmenata stanovništva unutar iste zajednice. Razdvajanje na razini kasta, religija, regionalnog porijekla i dr. ne vodi nužno napetostima među južnoazijskim manjinama, ali u nekim slučajevima, posebno u pitanju braka između pripadnika dviju egzogamnih skupina (npr. između pripadnika različitih vjerskih ili kastijskih skupina), stanoviti stupanj konflikta može lako izbiti. Ukratko, azijske zajednice u Britaniji pokušavaju razviti takve vidove društvenih odnosa koji će koristiti tradicije i običaje zemalja porijekla, ali koji će organski biti povezani s njihovom novom životnom sredinom u Britaniji. Rijetko dolazi do potpunog prijelaza iz jednog kulturnog sustava u drugi. Većina migranata održava selektivnu integraciju specifičnih aspekata dominantne kulture, od kojih mnogi imaju prije instrumentalnu negoli emocionalnu vrijednost.

Za Azijce s Indijskog potkontinenta religija, kasta i jezik važne su crte grupnog identiteta. Od goleme je važnosti također njihov položaj kao obojene etničke manjine u Britaniji. Postojeća sociopolitička scena čini tu dimenziju njihova identiteta posebno važnom. S jedne strane očita je nesigurnost koju neprestano generira stanje ekonomije, aktivnost rasističkih skupina i socijalne politike vezane za pitanja imigracije i državljanstva. S druge pak strane raste raspoloženje pružanja otpora, odbijanje da se prihvati status građana drugoga reda. Nema doduše još jedinstvene strategije koju bi sve sekcije azijske potkontinentske zajednice usvojile. Jer interesi pripadnika srednje klase Azijaca »uglednih« zanimanja razlikuju se unekoliko od interesa bogatih biznismena, a interesi tih dviju kategorija nisu istovjetni s onima azijske radničke klase. Ipak, svima zajedničko iskustvo rasizma udružuje ih u borbi protiv onih društvenih snaga u Britaniji koje žele perpetuirati njihov položaj deprivilegirane obojene manjine.⁹ Kohezijski element ostat će vjerojatno tako dugo živ dok postoji otvorena identifikacija — poput boje kože došljaka i antipatije prema njima što je pokazuje britanska bijela većina.

LITERATURA:

1. Banton, M. *Racial and Ethnic Competition*, Cambridge University Press, 1983.
2. *Between Two Cultures — A Study of Relationships between Generations in the Asian Community in Britain*. London: Community Relations Commission, 1976.
3. Bowen, David. *Hinduism in England*. Bradford: Bradford College, 1981.
4. Castles, Stephen. *Here for Good*. London/Sydney: Pluto Press, 1984.
5. Čičak, Ružica. »Razvoj Indije — Društveno-politička i ekonomska obilježja«, *Naše Teme*, Zagreb, 1983, br. 5.
6. Fields, Gary, S. *Poverty, Inequality, and Development*. Cambridge, Cambridge University Press, 1980.
7. Griffiths, Joan. *Asian Links*. London: Commission for Racial Equality, 1982.
8. Hiro, Dilip. *Black British, White British*. Harmondsworth: Pelican Books, 1973.
9. Jackson, John, A. *Migration*. London/New York: Longman, 1986.
10. Kannan, C. T. *Cultural Adaptation of Asian Immigrants*. Greenford (England), 1978.
11. Layton-Henry, Zig. *The Politics of Race in Britain*. London: George Allen & Unwin, 1984.

⁹ Manji broj obrazovanih Azijaca s aspiracijama da naprave karijeru u političkom životu Britanije članovi su britanskih političkih stranaka. Političke stranke cijene njihovu prisutnost kao vidljiv znak svoje multirasne politike koju tobože zastupaju. Ali ni jedan Azijac, odnosno pripadnik neke druge etničke manjine, nije izabran u Parlament u eri imigracije. Tako je od 1924. britanski Donji dom ostao potpuno »bijel«; niti jedan član britanske etničke manjine, bilo azijske ili afro-karipske, nije ušao u Westminster od vremena kad je Shapurji Saklatvala (Indijac — parsi) bio član Parlamenta, u vrijeme kad su indijski glasači brojili svega nekoliko stotina.

Iako je participacija u izborima na lokalnoj razini u stalnom porastu, zastupljenost manjinskog stanovništva unatoč njegovu postotku u ukupnoj britanskoj populaciji (5%) — u glavnim tokovima politike još je neznatna.

Glavni motivacijski faktor da se Azijci više politički mobiliziraju je, prije svega, rasna diskriminacija — rasizam je očito prisutan u imigracijskim i nacionalnim zakonima, obrazovnim i vjerskim institucijama, tisku i drugim medijima, pa i u sindikatima. No unatoč većim mogućnostima i brojčanoj superiornosti indijska/azijska zajednica, za razliku od afro-karipske, pokazala je mnogo manje entuzijazma da izgradi zajednički i jaki lobby; isuviše je razjedinjena frakcionaškim borbama koje nemaju karakter ideoloških razmimoilaženja već sporova na vjersko-komunalnoj osnovi.

12. Little, Alan. *Loading the Law — A Study of Transmitted Deprivation, Ethnic Minorities and Affirmative Action*. London: Commission for Racial Equality, 1982.
13. MacPherson, Stewart. *Social Policy in the Third World*. Brighton; Wheatsheaf Books, 1982.
14. *Planning for a Multi-Racial Britain*. London: Commission for Racial Equality, 1984.
15. Sivanandan, A. *A Different Hunger*, London: Pluto Press, 1983.
16. *Southall — the Birth of a Black Community*. London: the Institute of Race Relations & Southall Rights, 1981.
17. Stone, John. *Racial Conflict in Contemporary Society*. London: Fontana Press, 1985.
18. Tinker, Hugh. *The Banyan Tree — Overseas Emigrants from India, Pakistan and Bangladesh*. Oxford: Oxford University Press, 1977.

SOME SOCIO-CULTURAL ASPECTS OF CONTEMPORARY ASIAN IMMIGRATION IN GREAT BRITAIN

SUMMARY

After the necessary introduction dealing with the main components of the colonial relationship between Great Britain and the countries of the Indian sub-continent, an analysis is presented of the essence and development of newly emerged social relations (socio-cultural ones, in the first place) between Great Britain as a country of immigration and its social setting, and immigrants from India, Pakistan and Bangladesh from the 1950s until recently.

In this context the relationship between the former colonial metropolis and the immigrated nationals of the above-mentioned countries from the former British colonial dependencies in Eastern Africa (i. e. Kenya, Tanganyka, Uganda) is also dealt with.

In this connection, in the focus of the author's interest is the British legislation, that is the social, economic, cultural and other consequences of what are actually racist and discriminatory legislative policies of Great Britain towards the immigrant populations from the countries concerned.